

Problematyka ontologiczna
w polskiej teorii socjologicznej

Sabina Prejsnar-Szatyńska

Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej

Analiza myśli Floriana Znanieckiego,
Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego
i Jana Szczepańskiego

© Copyright by Sabina Prejsnar-Szatyńska
Kraków 2017

ISBN 978-83-65705-25-9

Recenzja

prof. dr hab. Krzysztof Frysztacki

prof. zw. dr hab. Włodzimierz Tyburski

Redakcja

Aleksandra Adamczyk

Korekta

Maciej Kielbas

Projekt okładki i skład

Joanna Bizior

Zdjęcie Jana Szczepańskiego wykorzystane na okładce
pochodzi ze zbiorów Narodowego Archiwum Cyfrowego



LIBRON

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner

al. Daszyńskiego 21/13

31-537 Kraków

tel. 12 628 05 12

e-mail: office@libron.pl

www.libron.pl

Moim Rodzicom

*Tworzenie dzieła jakiegokolwiek
jest miarą wartości życia ludzkiego.*

J. Szczepański, *Myśli mądre, czyli
niepokorne. Wybór sentencji, komentarzy
i opinii z „Dzienników z lat 1945–1968”*

Spis treści

Wstęp	II
ROZDZIAŁ I	
Problemy ontologiczne w badaniach nad społeczeństwem	23
1.1. Starożytne koncepcje społeczeństwa-państwa	23
1.2. Średniowieczne koncepcje społeczeństwa-państwa	30
1.3. Teorie umowy społecznej	34
1.4. Społeczeństwo w teorii Georga Wilhelma Friedricha Hegla	39
1.5. Społeczność w teorii Karola Marksa	43
1.6. Egzystencjalizm	45
1.7. Główne tendencje w ujmowaniu społeczności	47
ROZDZIAŁ 2	
Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego	51
2.1. Humanizm i kulturalizm	51
2.2. Wartości jako podstawowy element rzeczywistości społecznej	61
2.3. Społeczeństwo	65
2.4. Metodologia Floriana Znanieckiego	68
2.5. Zasada współczynnika humanistycznego	83
2.6. Wpływ teorii na praktykę społeczną	85
ROZDZIAŁ 3	
Teoria socjologiczna Tadeusza Szczurkiewicza	105
3.1. Społeczeństwo	105
3.2. Kultura	115
3.3. Ontologia społeczna i sposób istnienia grupy społecznej	119
3.4. Własne stanowisko – ostrożny realizm metodologiczny	132

ROZDZIAŁ 4	
Teoria socjologiczna Pawła Rybickiego	135
4.1. Rzeczywistość społeczna	135
4.2. Człowiek	138
4.3. Społeczeństwo	145
4.4. Kultura	148
4.5. Ontologia w teorii socjologicznej	150
4.6. Własne stanowisko – umiarkowany realizm	152
4.7. Kwestie społeczne w analizach szczegółowych – dzieło literackie	157
4.8. Miasto jako forma życia zbiorowego	163
ROZDZIAŁ 5	
Teoria socjologiczna Jana Szczepańskiego	171
5.1. Rzeczywistość społeczna i jej struktura	171
5.2. Grupa społeczna i sposób jej istnienia	175
5.3. Koncepcja indywidualności	182
5.4. <i>Dzienniki</i> – metafizyka i polityka	187
ROZDZIAŁ 6	
Porównanie i synteza	197
Zakończenie	217
Bibliografia	223

Wstęp

Niniejsza praca porusza zagadnienia, które dotychczas były omawiane okazjonalnie jako rozdziały lub podrozdziały w publikacjach podejmujących analizę innych kwestii. Brak porównawczego zestawienia teorii socjologicznych analizowanych pod kątem zawartości ontologicznej stał się przyczyną mojego zainteresowania tym tematem. Rozprawa *Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli Floriana Znanięckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego* jest próbą wypełnienia tej luki. W swoich rozważaniach opieram się na pracach socjologów, którzy są reprezentatywni dla pewnego typu myślenia o przedmiocie swoich analiz, czyli o społeczeństwie. Tym, co łączy omawianych myślicieli, jest poruszanie w ich pracach problemów podstawowych dla socjologii. Autorzy ci wnieśli ważny wkład do dorobku polskiej myśli socjologicznej, ponieważ wskazywali na potrzebę rozważań ontologicznych, pytali o to, jaki jest rzeczywisty byt, postać istnienia badanych zjawisk i procesów społecznych. Charakteryzowała ich świadomość, że pominięcie powyższych pytań może uczynić wątpliwym wartość poznawczą dokonanych ustaleń oraz zastosowanych metod badawczych. Nie są oni jedynymi, którzy podejmowali takie kwestie. Bogatsi o poczynione przez nich ustalenia, kolejni socjologowie nie pomijają tych zagadnień i na wstępie swoich rozważań szczegółowych określają prezentowane stanowisko w kwestii podstawy bytowej¹.

¹ Por. K. Frysztacki, *Polonia w dużym mieście amerykańskim. Studium przemian podspołeczności polonijnej w Buffalo*, Wrocław 1986, s. 9–10.

„Byt” to po grecku *to on*. Naukę, która bada byt jako byt, nazywano w XVII wieku ontologią, wcześniej w odniesieniu do niej używano pojęcia „metafizyka”, a w czasach starożytnych Arystoteles określił ją mianem „filozofii pierwszej”². W czwartej księdze *Metafizyki* stwierdza: „Jest taka wiedza, która rozważa byt jako byt, oraz to, co przysługuje mu w sposób istotny. I nie utożsamia się ona z żadną z tak zwanych nauk szczegółowych”³. Dalej zaś wskazuje cztery bliższe i dwie dalsze przyczyny konieczne do bytowania i powstawania rzeczy. Do pierwszej grupy zaliczył:

- przyczynę formalną: są nią forma, istota lub struktura rzeczy;
- przyczynę materialną albo materię, czyli to, z czego rzecz jest zrobiona;
- przyczynę sprawczą: jest nią to, od czego pochodzą zmiana i ruch w rzeczach;
- przyczynę celową: są nią cel lub przeznaczenie rzeczy i działań.

Do powstania i bytowania rzeczy, zdaniem Stagiryty, poza wymienionymi przyczynami konieczne są również dwie dalsze przyczyny: ruch niebios oraz nieruchomy Poruszyciel⁴.

Termin „ontologia” ma rozmaite znaczenia w różnych szkołach filozoficznych, nie będąc się jednak zajmowała szczegółowym omawianiem ich w niniejszej pracy. Wspomnę jedynie szkicowo niektóre z nich. Przykładowo Roman Ingarden odróżnia pojęcie ontologii od pojęcia metafizyki. Ontologię traktuje jako teorię „czystych możliwości”, dziedzinę badającą „zawartość idei”. Z kolei funkcją, jaką w jego rozumieniu pełni metafizyka, jest określanie tego, co z tych „możliwości” zostało zrealizowane w bycie⁵.

² Szerzej: W. Stróżewski, *Ontologia*, Kraków 2004, s. 17–39.

³ Arystoteles, *Metafizyka*, ks. IV, tłum. T. Żeleźnik, s. 81 (Γ 20–25).

⁴ Szerzej: G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, t. 2: *Platon i Arystoteles*, tłum. E.I. Zieliński, Lublin 1996, s. 400–405.

⁵ Szerzej: R. Ingarden, *Spór o istnienie świata*, t. 1: *Ontologia egzystencjalna*, tłum. D. Gierulanka, Warszawa 1987, s. 45–63.

Władysław Stróżewski, przedstawiając powstałe w historii teorie, które próbują rozwiązać problem istnienia, przychyliła się do klasycznej filozofii bytu oraz szeroko pojmowanej fenomenologii⁶. Kazimierz Ajdukiewicz postrzega ontologię jako naukę najogólniejszą, której twierdzenia mają zastosowanie do wszystkiego, co jest. Zauważa przy tym, że termin „ontologia” bywa używany zamiennie z terminem „metafizyka”, a następnie oba te wyrazy traktuje jako synonimy⁷. Podobne podejście do pojęcia ontologii i jego zakresu odnajdujemy u Józefa Lipca. Jego zdaniem metafizyka i ontologia znaczą z grubsza to samo, różni je odmienne rozłożenie akcentów i ich historia w dziejach filozofii⁸. W pracy przyjmującej dominującą współcześnie wersję, zgodnie z którą ontologia stanowi teorię bytu jako takiego.

Refleksję ogólnofilozoficzną na temat podstaw ontologicznych społeczeństwa wraz z propozycją własnego rozwiązania problemu, czym jest i w jaki sposób istnieje społeczeństwo, przedstawił w książce *Podstawy ontologii społeczeństwa* Lipiec⁹. Zwrócił on uwagę na znaczny wkład polskich socjologów w próby zrozumienia i uświadomienia zależności pomiędzy uzyskiwanymi rezultatami badań a ontologicznymi założeniami socjologii. Jednocześnie spostrzegł, że socjologowie, zabiegając o autonomiczny charakter swojej dyscypliny, uzyskali swój cel kosztem takiego zawężenia terminu „społeczeństwo”, że nie mieści on w sobie tego, co zawierać powinien jako pełny opis samodzielnego bytu realnego. Lipiec opowiada się za realistyczną ontologią społeczeństwa. Zgodnie z nią istnieje jakieś jedno konkretne społeczeństwo dające się poznawać przez rozmaite nauki szczegółowe. Socjologię lokuje jako

⁶ Por. W. Stróżewski, *Ontologia*, dz. cyt., s. 17.

⁷ Por. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunku filozofii. Teoria poznania, metafizyka*, Kęty-Warszawa 2003, s. 73-77.

⁸ Szerzej: J. Lipiec, *Etiudy ontologiczne*, Kraków 2013, s. 7-8.

⁹ Szerzej: J. Lipiec, *Podstawy ontologii społeczeństwa*, Warszawa 1972.

podporządkowaną lub podbudowaną przez ogólniejszą od niej dziedzinę nauki – ontologię. Zaproponowane przez niego rozwiązanie – koncepcja przedmiotu „wyższego rzędu” – nie pomija sfery idealnej, ale traktuje ją jako jeden z elementów wchodzących w skład systemu społecznego, jakim jest przedmiot wyższego rzędu, będący całością nadrzędną nad jednostkami. System społeczny ma charakter trójwarstwowy; rozciąga się na dwie sfery egzystencjalne, realną i idealną, ale jako całość jest przedmiotem realnym z idealną nadbudową kultury, tworzącą trzecią warstwę jego zawartości.

Termin „ontologia” w niniejszej pracy będzie rozumiany zgodnie z powszechnym użyciem jako teoria bytu, teoria tego, co istnieje, co jest różne zarówno od nauk szczegółowych, jak i od metafizyki¹⁰. Józef Lipiec, opisując stosunek ontologii do nauk szczegółowych, zwrócił uwagę między innymi na to, że „[...] ontologia spełnia funkcję integrowania, całościowania i dopełniania wyników nauk specjalnych; jej wyniki są zatem – w każdej epoce – ogólnym światopoglądem tej epoki”¹¹. Zainspirowana tą myślą poszukuję podstaw ontologicznych w pracach teoretyków myśli społecznej minionego wieku, aby odkryć, jaki kształt miał przedmiot ich badań.

Przy wielości powstających teorii opisujących świat społeczny, przy stałym pojawianiu się coraz to nowych, ważnych i pilnych do zbadania zagadnień szczegółowych porządkowanie teorii socjologicznych, poprzez odczytywanie ich przez pryzmat założeń ontologicznych, jest ważne dla podejmowanych analiz. Jest też, być może, jedynym sposobem na radzenie sobie z wielością istniejących teorii i paradygmatów w socjologii¹².

¹⁰ Tamże, s. VIII.

¹¹ Tamże.

¹² Na temat roli ontologii w socjologii pisze K. Sztalt – zob. tegoż, *O potrzebie refleksji ontologicznej – teoria społeczna Pawła Rybickiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2011, t. 3 (39).

Analizę klasycznego okresu w socjologii polskiej uznałam za uzasadnioną z uwagi na znaczne oddalenie czasowe, powstały dystans, z jakim można badać koncepcje tej epoki, oraz wyrazistość autorów, których można potraktować jako reprezentatywnych dla swoich czasów. Wybór ten nie ma charakteru wartościującego, a pominięcie analiz innych uczonych w tej dziedzinie nie oznacza lekceważenia ich zasług. Nie miały dorobek współczesnych socjologów na tym polu wymaga osobnego rozdziału i zapewne będzie w przyszłości badany.

Socjologia, jako osobna dziedzina wiedzy naukowej, pojawiła się w pierwszej połowie XIX wieku. Nazwę „socjologia” wprowadził w 1838 roku Auguste Comte. Pierwszy wydział socjologii powstał w 1892 roku w Stanach Zjednoczonych na Uniwersytecie w Chicago. W Europie pierwsza katedra socjologii ustanowiona została we Francji w 1895 roku na Uniwersytecie w Bordeaux. W Niemczech natomiast – w 1919 roku na Uniwersytecie Ludwika Maksymiliana w Monachium. W Wielkiej Brytanii socjologia pojawiła się dopiero po drugiej wojnie światowej na uniwersytetach w Oksfordzie i Cambridge. W Polsce pierwszy uniwersytecki ośrodek socjologiczny powstał w 1920 roku na Uniwersytecie Poznańskim, dzięki staraniom Floriana Znanieckiego¹³.

Pisząc o teorii socjologicznej, mam na myśli zbiór pojęć ogólnych, będących – jak pisał Theodore Abel – składnicą, rodzajem archiwum pojęć socjologicznych, praw, teorii socjologicznych i prac, w których zostały sformułowane i rozwinięte pewne schematy pojęciowe; teoretyczną treść każdej nauki stanowią bowiem konstrukcje pojęciowe używane do analizy i interpretacji danych¹⁴.

¹³ Szerzej: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2012, s. 21–22.

¹⁴ Szerzej: T. Abel, *Podstawy teorii socjologicznej*, tłum. A. Bentkowska, Warszawa 1977.

Wybranych socjologów, których poddaję interpretacji, nazywam teoretykami socjologii, co wydaje się uprawnione, mając na uwadze typologię Abla. Do teoretyków socjologii zaliczył on tych badaczy, którzy wnieśli jeden lub więcej schematów pojęciowych do rdzenia wiedzy socjologicznej; tych, którzy zajmowali się problemami teoretycznymi istotnymi dla postępów socjologii jako nauki, oraz takich ludzi, którzy uczyli przedmiotu teorii socjologicznej lub pisali podręczniki¹⁵. Socjologowie, których twórczość analizuję, spełniają te kryteria.

Tak określana socjologia ma krótką historię, w odróżnieniu od refleksji na temat społeczeństw – ta jest obecna od początku dziejów ludzkości. W twórczości polskich uczonych na przestrzeni wieków z łatwością można się doszukać prac i teorii, które współcześnie nazwiemy socjologicznymi. Kierunki poszukiwań badawczych socjologów wytyczone zostały na długo przed powstaniem tej nauki. Na polu etyki u Floriana Znanieckiego zadanie to wykonali pozytywiści¹⁶.

W pracy analizuję teorie socjologiczne wybranych polskich myślicieli, których twórczość przypada na czasy, gdy socjologia została uznana za osobną dziedzinę wiedzy z wydzielonym przedmiotem badań. Moje rozważania rozpoczynam od analizy dorobku Floriana Znanieckiego, któremu w głównej mierze zawdzięczamy wyodrębnienie się w Polsce socjologii jako osobnej dyscypliny naukowej¹⁷. Zamyka je zaś twórczość Jana Szczepańskiego, sięgająca przełomu stuleci, dotycząca wszystkich tych zagadnień, jakie przyniósł nowy, XXI wiek.

¹⁵ Tamże, s. 24–25.

¹⁶ Szerzej: W. Tyburski, *Myśl etyczna pozytywizmu polskiego* [w:] Z.J. Czarnecki, S. Soldenhoff (red.), *Człowiek i wartości moralne. Studia z dziejów polskiej niezależnej myśli etycznej*, Lublin 1989, s. 61–64.

¹⁷ Szerzej: Z. Dulczewski, *Florian Znaniecki. Życie i dzieło*, Poznań 1984, s. 207–278.

W analizach dotyczących społeczeństwa interesować mnie będą trzy główne zagadnienia:

1. Czy społeczeństwo istnieje realnie, osadzając się na istnieniu realnych składników rzeczy i relacji między nimi, czy też istnieje jako byt intencjonalny w oparciu o podmiot jako obiekt przedstawieniowy?
2. Czy byt społeczny jest jednorodny i wówczas wszystko, co w nim jest, należy do świata rzeczy materialnych, czy też należy przeznaczyć miejsce dla świata kultury?
3. Co należy do istoty społeczeństwa? Czy istotą społeczeństwa jest byt statyczny, czy dynamiczny, autokreatywny, który, aby trwać, musi się rozwijać?

Praca składa się z sześciu rozdziałów, wstępu oraz zakończenia. We wstępie zostaje zarysowany problem badawczy wraz z uzasadnieniem wyboru tematu oraz zakresu pola badań; wyjaśniam też motywy wyboru socjologów polskich, streszczam zawartość poszczególnych rozdziałów. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Problemy ontologiczne w badaniach nad społeczeństwem*, przedstawiam, jak kształtowały się ustalenia na temat sposobu jego istnienia w historii u wybranych klasyków filozofii. Krótko charakteryzuję starożytne koncepcje społeczeństwa, utożsamianego wówczas z państwem, u Platona i Arystotelesa, następnie przybliżam główne tezy dotyczące życia w społeczeństwie u św. Augustyna oraz św. Tomasza z Akwinu. Dalej przechodzę do omówienia najważniejszych założeń koncepcji umowy społecznej, przywołując myśl Thomasa Hobbesa, Johna Locke'a i Jeana-Jacques'a Rousseau. Kolejni klasycy myśli społecznej, których ustalenia na temat społeczeństwa są niezbędne dla mojej analizy, to Hegel i Marks. Zasięg ich oddziaływań był tak wielki, że trudno sobie wyobrazić współczesną myśl społeczną bez ich wkładu. Na koniec tego rozdziału wspominam o nurcie egzystencjalizmu, aby dopełnić niejako paletę wielu odmiennych, często sprzecznych koncepcji próbujących opisać społeczne całości i tworzące je jednostki.

Ogólnym podsumowaniem pierwszego rozdziału, mającego charakter wprowadzenia do całości, jest pokazanie głównych tendencji filozoficznych w ujmowaniu społeczności.

W kolejnych czterech rozdziałach omawiam teorie socjologiczne poszczególnych naukowców pod kątem interesujących mnie treści ontologicznych. Rozdział drugi – *Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego* – poświęcony został analizie myśli społecznej tego badacza. Jest on najobszerniejszy, co uzasadniają wielkość, rozległość, a także doniosłość stworzonego dzieła. Jego dorobek, czy to dotyczący kwestii czysto teoretycznych, czy poruszający problemy szczegółowe, jest bogaty w treści dotyczące natury społeczeństwa i natury człowieka. Elementy teorii Znanieckiego odnajdujemy u pozostałych omawianych w pracy socjologów. W rozdziale tym analizuję zagadnienie wartości, kulturalizmu, koncepcję współczynnika humanistycznego, wprowadzoną metodę badawczą, definicję społeczeństwa oraz człowieka, jak również proponowane rozwiązania problemów szczegółowych.

W rozdziale trzecim – *Teoria socjologiczna Tadeusza Szczurkiewicza* – zajmuję się twórczością tego badacza, którą cechuje zwiąłość i syntetyczność wypowiedzi; chętnie stosuje on wszelkiego rodzaju podziały i klasyfikacje, aby w ten sposób wprowadzić ład w rozległy obszar wielu teorii socjologicznych. Omawianie teorii Szczurkiewicza rozpoczynam od wyjaśnienia tego, jak rozumiał on terminy „społeczeństwo” i „socjologia”. Przedstawiam jego argumentację na temat krytyki założeń kierunków biologicznych w socjologii oraz poglądy dotyczące stosunku psychologii do socjologii. Prezentuję również jego ustalenia na temat miejsca kultury w rzeczywistości społecznej. Najwięcej miejsca poświęcam opisowi przeprowadzonej przez Szczurkiewicza typologii sposobu istnienia grupy społecznej. Każdy z wymienionych typów, tj.: konsekwentny nominalizm, fikcjonizm, moralizm aprioryczny lub genetyczny i naturalizm, charakteryzuję wraz z pokazaniem

ich słabych stron. Rozdział kończę, przedstawiając stanowisko tego badacza na temat istnienia całości społecznych.

Rozdział czwarty – *Teoria socjologiczna Pawła Rybickiego* – zawiera analizę koncepcji socjologicznej krakowskiego uczonego. Autor ten wyróżnia się na tle pozostałych tym, że w obszar swoich poszukiwań badawczych włącza z powodzeniem literaturę i zagadnienie miasta. Analizując je, stara się uchwycić naturę rzeczywistości społecznej i naturę człowieka. W rozdziale tym omawiam kolejno ustalenia Rybickiego na temat struktury społecznej. Opisuję sformułowane przez niego trzy koncepcje człowieka: abstrakcjonistyczną, naturalistyczną oraz humanistyczną. Następnie zestawiam nowoczesne teorie socjologiczne z koncepcją Arystotelesa, którą uważał za szczególnie istotną dla teorii socjologicznej. Dalej zamieszczam przeprowadzony podział teorii socjologicznych na nominalizm i realizm oraz trzy możliwe podejścia w postrzeganiu miejsca i roli kultury w społeczeństwie, a także przedstawiam pogląd Rybickiego na temat funkcji ontologii w teorii socjologicznej. Na zakończenie referuję stanowisko autora na temat kształtu, a także przyszłych możliwości rozwoju społeczeństwa.

Rozdział piąty – *Teoria socjologiczna Jana Szczepańskiego* – zamyka grono myślicieli, których teorie badam. Na dorobek tego uczonego składają się liczne prace ściśle socjologiczne, jak również te poruszające problemy społeczno-polityczne oraz dylematy egzystencjalne człowieka. Analizuję tu sposób złożenia zbiorowości społecznej, zwracając szczególną uwagę na miejsce i rolę, jaką zajmuje w niej kultura. Następnie przechodzę do omówienia cech charakterystycznych poszczególnych grup społecznych. Ważnym elementem teorii socjologicznej Szczepańskiego jest stworzona przez niego koncepcja indywidualności, której celem było odnalezienie nowych sposobów na poradzenie sobie ze sprawami trudnymi, dotychczas nierozwiązanymi, jak eliminacja zła ze świata ludzkiego. W rozdziale tym przedstawiam stanowisko

Szczepańskiego wobec rzeczywistości społecznej łącznie z jego koncepcją społeczeństwa globalnego. Całość rozdziału zamykają treści dotyczące twórczości i metafizyki, które zawarł on w swoich *Dziennikach*.

Rozdział szósty – *Porównanie i synteza* – stanowi podsumowanie całości. Staram się tu sformułować ogólny wniosek na temat bytu, o którym piszą teoretycy społeczeństwa prowadzący szczegółowe badania. Ustalam, czy rzeczywistość społeczna, którą opisywali polscy socjologowie, była czymś statycznym, czy dynamicznym, czy była jednorodna, czy też charakteryzowała ją wielość i różnorodność elementów; czy rzeczywistość społeczna miała charakter materialny, czy może dopuszczała istnienie bytu niematerialnego. Pytam także o to, gdzie w strukturze bytu społecznego miała swoje miejsce kultura.

Chęć uchwycenia istotnych składników rzeczywistości społecznej podyktowana była ciekawością zbadania, jak stosunkowo nowa dziedzina nauki, jaką jest socjologia, radzi sobie ze starymi dylematami filozofii. Okazuje się, że z próby tej wychodzi pomyślnie, o czym świadczy obecność problematyki filozoficznej w pracach omawianych socjologów. Nieco gorzej przedstawia się sytuacja, gdy chodzi o precyzowanie wypowiedzi i konsekwencję przy konstruowaniu wniosków.

Efektom podjętej pracy jest sformułowany wniosek na temat obrazu społeczeństwa jako bytu istniejącego realnie w opisach socjologów polskich XX wieku. Występuje on, co prawda, w różnych odmianach, jako wyłącznie metodologiczny, umiarkowany czy też traktowany jako hipoteza robocza. W przypadku Floriana Znanieckiego można mieć wątpliwości, czy nie mamy do czynienia z idealizmem, biorąc pod uwagę, że podstawowe składniki świata jako całości – rzeczywistości kulturowej to wartości wytwarzane przez człowieka.

Rozważania kończy zestawienie prognoz na temat możliwych kierunków dalszych przeobrażeń społeczności ludzkich w sensie

globalnym w przewidywaniach tych myślicieli, którzy w swoich teoriach rozpatrywali to zagadnienie. Z perspektywy czasu nabiera ono szczególnej wagi. Pokazują mocne strony prezentowanych stanowisk, a także luki i słabe punkty.

Publikacja ma charakter interdyscyplinarny; uczeni, których twórczość analizuję, poruszali się na styku takich dziedzin jak: filozofia, socjologia, psychologia czy filologia polska. Świadczy to o rozległości ich humanistycznego wykształcenia i szerokości ich horyzontu badawczego. Praca nie wyczerpuje obszernego tematu obecności wątków ontologicznych w polskiej teorii socjologicznej. Przedmiotem jej analizy jest tylko pewien mały wycinek socjologii. Myślę jednak, że daje obraz rzeczywistości społecznej omawianych czasów i może być wstępem oraz zachętą do kontynuacji tego typu badań w przyszłości.

Polska teoria socjologiczna jest bogatym i cennym źródłem dla badań pokrewnych dziedzin nauki, w tym filozofii. Wydobyte wątki dotyczące podstaw bytowych przedmiotu badań socjologów, czyli społeczeństwa, dają asumpt do czynienia dalszych uogólnień na temat jego obecnego kształtu i przyszłych zmian. Wyniki prowadzonych analiz przynoszą nową perspektywę poznawczą, w świetle której szczegółowe analizy danych aspektów życia społecznego nabierają nowego znaczenia.